

References:

1. Bohush A. M. (2002) Doshkilna linhvodydaktyka : teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy v doshkilnykh navchalnykh zakladakh : pidruchnyk. [Preschool language education : theory and methods of teaching children their native language in preschool educational institutions]. Kyiv : Slovo, 704 s. [in Ukrainian].
2. Vashulenko M. S. (2001) Formuvannia movnoi osobystosti molodshoho shkoliara v umovakh perekhodu do 4-richnoho pochatkovoho navchannia. [Formation of the language personality of a junior schoolchild in the conditions of transition to 4-year primary education]. Kyiv : *Pochatkova shkola*. № 1. S. 11–15 [in Ukrainian].
3. Havrysh N. V. (2008) Robota nad pomylkamy. [Preschool education]. Kyiv : *Doshkilne vykhovannia*. № 2. S. 10–12 [in Ukrainian].
4. Zrozhevska A. Ya. (1984) Formuvannia zviaznoho opysovoho movlennia v serednii hrupi dytiachoho sadka : avtoref. dys. na zdobuttia stupenia kand. ped. nauk : 13.00.01. [Formation of coherent descriptive speech in the middle group of kindergarten children]. Zaporizhzhia, 24 s. [in Ukrainian].
5. Kalmykova L. O. (2003) Formuvannia movlennievych umin i navychok u ditei : psykholinhvistychni ta linhvometodychni aspekty : navchalnyi posibnyk. [Formation of children's speech skills: psycholinguistic and linguistic aspects]. Kyiv : NMTsVO, 300 s. [in Ukrainian].
6. Kalmykova L. O., Poriadchenko L. A. (2003) Rozvytok opysovoho movlennia : psykholinhvistychni analiz. [Development of descriptive speech: psycholinguistic analysis]. *Doshkilne vykhovannia*. № 4. S. 19–21 [in Ukrainian].
7. Krutii K. L. (2009) Formuvannia hramatychno pravylnoho movlennia v ditei doshkilnoho viku : monohrafiia. [Formation of grammatically correct speech in preschool children]. Zaporizhzhia : LIPS. 528 s. [in Ukrainian].

Temnikova I. M., Temnikov V. V. Optimization of speech development of preschool children

The article substantiates the usefulness of optimizing speech development of preschool children.

Language is the inexhaustible wealth that nature has endowed man with. It can be multiplied, and it can be lost imperceptibly. Therefore, the teacher always has a task to instill in the child a love of the word, teach him to speak clearly, nicely and accurately, defend his own opinion. That is, the first task of children's speech development at the stage of preschool childhood is the education of language personality. It must be characterized by a sufficient level of speech-communicative competence that uses language fluently and creatively in various situations.

Scientists consider communicative-speech development as a process of formation of forms and means of interaction of a child with the environment. In this process new formations of emotional-volitional, cognitive, personal sphere of a person as a subject of communication are reflected.

It seems that the problem of speech development of preschoolers, in any case, is not neglected by scientists and practitioners. What is the contradiction in the approach to solving the problem of a child's speech development? What questions arise as a result of this contradiction?

Excessive use of various and, of course, useful forms of work for consolidation of skills (sound, lexical, grammatical) usually impairs the completion of the main task – the child's thinking. Speech function as the highest mental property remains beyond the attention of the educator. At the same time, speech thinking gives the ability to develop a thought through speech, thereby improving speech skills, forms and means of communication. In addition, the complexity of this process is that each individual goes to it at their own pace and in their own way.

That is why the problem of optimizing the speech development of preschool children is relevant.

Key words: language education, coherent speech of preschoolers, monologue, optimization, language personality, language unit, speech communication, speech activity, speech skills, speech competence.

УДК 376.2-056.264

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.83.38>

Тубичко Ю. О.

**РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З ПОМІРНОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ**

Обґрунтовано основні етапи розвитку діалогічного мовлення дитини та специфіка побудови діалогу в діаді відносин "дитина-дитина", властивості мовленнєвої поведінки, починаючи від протодіалогу й закінчуючи власне діалогом. Досліджено особливості пізнавальної діяльності дітей з помірною розумовою відсталістю, що зумовлюють специфічність їхнього мовлення, обраних засобів комунікації та діалогу, на вербальному й довербальному етапах онтогенетичного розвитку, специфіку міжособистісних взаємин у колективах дітей з помірною розумовою відсталістю. Представлено результати експериментального дослідження розвитку діалогічного мовлення та потенційних комунікативно-мовленнєвих можливостей дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю, в експериментальних змодельованих ситуаціях у рамках симетричної взаємодії в умовах спільної ігрової та предметно-практичної діяльності дітей. У ході реалізації методики корекційно-логопедичного впливу використовувались ігрові прийоми, спрямовані на розвиток діалогічного мовлення, індивідуальні та групові форми роботи з урахуванням психологічних особливостей дітей і створенням сприятливих умов для диференційованого підходу. Експеримент передбачав три напрями, відповідно до умов виникнення діалогу: ситуативно-діловий, позаситуативно-пізнавальний і позаситуативно-особистісний, з поступовим ускладненням умов діалогічної взаємодії, що сприяло розвитку комунікативних інтенцій і засобів їх лінгвістичного вираження. Дані, отримані по завершенні формувального етапу експерименту,

підтверджують ефективність запропонованої методики розвитку діалогічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю, оскільки вона сприяє засвоєнню мовленнєвих одиниць і правил їх функціонування в мовленнєвій діяльності, також результати експерименту свідчать про вдосконалення вмінь дітей у плані розгортання діалогічної взаємодії, координації вербальної поведінки на дискурсивному рівні.

Ключові слова: діалог, діалогічне мовлення, репліцирування, комунікативно-мовленнєві можливості, вербальна взаємодія, розумова відсталість, комунікація, пізнавальна діяльність.

Мовлення виконує різноманітні функції в житті людини, провідною серед них є комунікативна функція, адже первинне призначення мовлення – бути засобом спілкування. Метою спілкування може бути підтримка соціальних контактів, обмін інформацією. Усі ці сторони комунікативної функції мовлення представлені в поведінці дитини дошкільного віку й активно опановуються нею. Саме формування комунікативної функції мовлення спонукає дитину оволодіти мовою, її фонетикою, словником, граматиною, діалогічною і монологічною формами мовленням.

Діалогічне мовлення – це основна форма вербального спілкування, завдяки йому формується зв'язне мовлення. Діалог у дітей дошкільного віку відбувається у двох основних сферах: спілкування дітей між собою і спілкування з дорослими. Відсутність або дефіцит діалогічного спілкування призводить до різного роду викривлень особистісного розвитку, наростання проблем взаємодії з довколишніми людьми, виникнення серйозних труднощів у вмінні адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій.

Діти з розумовою відсталістю відчують труднощі при використанні доступних вербальних і невербальних засобів, не вміють будувати діалог, не встановлюють взаємодію один із одним під час діалогу, тобто не вміють чути, слухати один одного, висловлюватися. Усе це призводить до обмеження соціальних зв'язків, браку спілкування, труднощів у навчанні. Тому таким важливим та актуальним є питання розвитку діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю, оскільки воно має свої особливості й здійснюється в більш повільному темпі.

Діалогічне мовлення вивчає чимало наук: лінгвістика, психологія, педагогіка, психолінгвістика тощо, відповідно, вона стала предметом дослідження багатьох учених: Б. Ананьєва, М. Бахтіна, А. Богуш, А. Бодальова, Л. Виготського, Н. Гавриш, Т. Дуткевич, В. Задорожної, І. Зимньої, Л. Казанцевої, О. Леонтєва, Г. Лопатіної, Л. Мороза, М. Плохотнюк, Т. Ушакової, Р. Фрумкіної та ін.

У літературі наведено порівняно мало даних про розвиток діалогічного мовлення в старших дошкільників з вадами інтелекту й розумовою відсталістю [2; 3; 5; 9], що не дає змоги повною мірою створити цілісне уявлення про особливості його розвитку протягом дошкільного дитинства. Це передусім негативно позначається на побудові комплексного педагогічного впливу й тим самим знижує ефективність корекційного впливу при підготовці дітей з вадами розумового розвитку та розумовою відсталістю до навчання в школі.

Започатковуючи дослідження діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю, ми спиралися на праці Л. Виготського, Г. Гоголевої, Г. Гуровця, Т. Дуткевич, Л. Занкової, О. Леонтєва, Б. Пінського, С. Рубінштейна, І. Соловйова, М. Шеремет та інших [1; 2; 3; 4; 7; 10], а також використовували методи й методики, розроблені на основі рекомендацій авторів: А. Арушанової, В. Задорожної, Р. Лалаєвої, Г. Лопатіної, К. Мартинової, Л. Мороз [5; 6; 8; 9].

Мета статті – визначити рівень розвитку діалогічного мовлення та потенційних комунікативно-мовленнєвих можливостей дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю.

Започатковуючи дослідження, передусім визначили основні етапи розвитку діалогічного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю. У ранньому віці дитина вступає в діалог з дорослим. Звертаючись до малюка з питаннями, звертаннями, судженнями, мотивуючи його відповідь, дорослий тим самим активно стимулює його висловлювання й жести, “монтує” діалог, інтерпретуючи, “розгортаючи”, поширюючи неповні ситуаційні висловлювання свого маленького співрозмовника в повну форму [8, с. 37–38]. Поступово дитина переносить досвід словесного спілкування з дорослим у свої стосунки з однолітками.

Мовленнєва поведінка в діаді відносин “дитина-дитина” на ранньому етапі онтогенетичного розвитку розкривається у формі протодіалогу, або, за Ж. Піаже, колективного монологу. Це особлива форма діалогічних відносин, яка передбачає продукування суб'єктами діяльності висловлювань егоцентричного характеру, не пов'язаних єдиним комунікативним контекстом. Цей тип дитячої взаємодії відповідає параметрам, що застосовуються в рамках лінгвістичної прагматики для характеристики особливостей “помилкового” діалогу [6, с. 162].

Відзначається, що недосконалість навичок вербальної поведінки на стадії протодіалогу проявляється в нездатності враховувати відповідну позицію партнера при породженні мовлення, оцінювати сприйняте висловлювання як відображення смислової позиції співрозмовника, його емоційного стану, особистісних переваг [6, с. 163].

Варто зазначити, що оволодіння дітьми вмінням займати позицію інтерпретатора дій партнера (мовленнєвих і немовленнєвих), моральних якостей, висловлювати власне ставлення за допомогою уточнювальних, оціночних висловлювань є важливим фактором, що опосередковує ефективність установа комунікативного співробітництва в процесі спільної діяльності. Указується, що висловлювання оціночного характеру,

основу яких становлять порівняння (когнітивний компонент) і ставлення (афективний компонент), відображають розвиток пізнавальної та емоційної сфери особистості. Також вони є показником реалізації міжособистісних відносин, способу взаємодії в процесі спільної діяльності. Формування дитячих оцінок значною мірою опосередковано впливом дорослого, висловлювання якого визначають зміст і форму суджень дітей дошкільного віку [4, с. 126].

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що еволюція перехідних форм діалогічних відносин – від протодіалогу до власне діалогу – у дошкільному дитинстві пов'язана з якісними перетвореннями предметно-практичної діяльності дитини, що детермінує розвиток її свідомості, поступовим оволодінням навичками кооперації і співробітництва, у результаті чого діалог стає єдністю спілкування й узагальнення, інтелекту й афекту.

У руслі проведеного дослідження значущим видається розгляд особливостей мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю з позиції комунікативно-прагматичного підходу, який розкриває специфіку оволодіння навичками реалізації комунікативних намірів та організації діалогічної взаємодії в процесі спілкування дітей з однолітками.

Науково доведено, що в розумово відсталих дітей поряд з порушеннями власне мовленнєвої бази слабо розвинені механізми забезпечення зворотного зв'язку, “автоматизації” й “передбачення”, що регулюють ефективність репліцирування в процесі діалогічної взаємодії. Недостатність названих механізмів полягає в невмінні співвідносити формально-змістову й інтенціональну (комунікативну) сторони, які виділяються у висловлюванні та на їх основі здійснювати адекватне коригування відповідно до завдань спілкування, змісту реплік партнера; сприймати й утримувати в короткочасній пам'яті репліку партнера; урахувати екстралінгвістичні, контекстуальні показники комунікативно-мовленнєвої ситуації при формулюванні власних висловлювань і розумінні сенсу сприйнятих висловлювань [2, с. 48–51].

Діти з помірною розумовою відсталістю відчувають значні труднощі, пов'язані зі здійсненням репліцирування, які проявляються в недостатній сформованості найважливішої ланки вербальної комунікації – діалогічної єдності [3, с. 9]. Недостатній розвиток мотиваційно-потребнісного компонента мовленнєвої діяльності у вигляді інертності, слабкості спонукань до встановлення контакту, несформованість функції предикації знижують можливості вираження дітьми з помірною розумовою відсталістю вербальної ініціативи та адекватної в семантичному й комунікативному відношенні реакції. Розумово відсталі діти відчувають значні труднощі при постановці питальних реплік, також у них спостерігається стереотипність, ехололійність висловлювань-реакцій, які продукуються дітьми із цією формою психічного дизонтогенезу. Розгортанню стратегії діалогічної взаємодії перешкоджає також недостатність умінь змінювати характер участі в комунікації (переходити з позиції мовця на позицію слухача) і враховувати ступінь поінформованості партнера про предмет мовлення, усі ці особливості певною мірою властиві всім розумово відсталим дітям [9, с. 44–45].

Вивчення спеціальної психолого-педагогічної літератури [1; 7] дало змогу виділити вихідні особливості пізнавальної діяльності дітей з помірною розумовою відсталістю, що зумовлюють специфічність їхнього діалогічного мовлення, вироблених засобів спілкування; розкрити специфіку фонетичного, лексичного, граматичного й семантичного компонентів мовної спроможності таких дітей; проаналізувати дані про особливості становлення механізмів міжсуб'єктної взаємодії на довербальному етапі онтогенетичного розвитку, про специфіку міжособистісних взаємин у колективах дітей з помірною розумовою відсталістю. Разом із тим недостатньо розробленим є питання особливостей побудови діалогу та діалогічного мовлення при спілкуванні в діаді “дитина-дитина”.

Ураховуючи всі теоретичні й методичні дані, ми організували й провели експериментальне дослідження, яке тривало 1 рік і мало на меті розробку методики розвитку діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю. Експеримент, у якому взяли участь 15 дітей з помірною розумовою відсталістю (вони утворили експериментальну групу) і стільки ж – з легким ступенем розумової відсталості (контрольна група (далі – КГ)), проходив у спеціалізованому ЗДО № 235 м. Одеси. Усі діти експериментальної групи (далі – ЕГ) більшою чи меншою мірою характеризувалися недостатнім когнітивним розвитком, браком відомостей про навколишній світ, недорозвиненням загальної та дрібної моторики, швидкою втомлюваністю, різними емоційно-вольовими порушеннями й низькою концентрацією уваги.

При визначенні змісту цього напрямку експериментального дослідження ми керувалися рекомендаціями Г. Гоголевої, В. Задорожньої, Р. Лалаєвої, Г. Лопатіної, Л. Мороз щодо оцінки рівня сформованості діалогічного спілкування в дітей дошкільного віку.

З метою виявлення рівня розвитку діалогічного мовлення та потенційних комунікативно-мовленнєвих можливостей дітей з помірною розумовою відсталістю розроблено дослідження вербальних засобів спілкування, навичок діалогічного мовлення в експериментальних змодельованих ситуаціях у рамках симетричної взаємодії в умовах спільної ігрової та предметно-практичної діяльності дітей.

На констатувальному етапі експерименту дітям пропонувалося пограти в гру “Будівництво”, “Сімейне свято”, “Лялькове чаювання”, “Захист фортеці”, тематику діти обирали відповідно до власних уподобань (діти обирали 2 гри за власним бажанням). У допомозі стали дидактичний матеріал та іграшки відповідної тематики.

Діалоги дітей ЕГ та КГ аналізувалися, за їх результатами визначалися рівні розвитку діалогічних умінь кожної дитини, відповідно до показників: умінь вступати в діалог, підтримувати й завершувати його; тон

і стиль спілкування; використання вербальних і невербальних засобів виразності; особливості мовлення. Після виконання всіх завдань ми визначили сумарний бал: низький рівень – 6 балів і нижче; середній – 7–13 балів; високий – 14 балів. Результати констатувального етапу експерименту щодо визначення рівня розвитку діалогічного мовлення дітей ЕГ та КГ представлено на рис. 1.

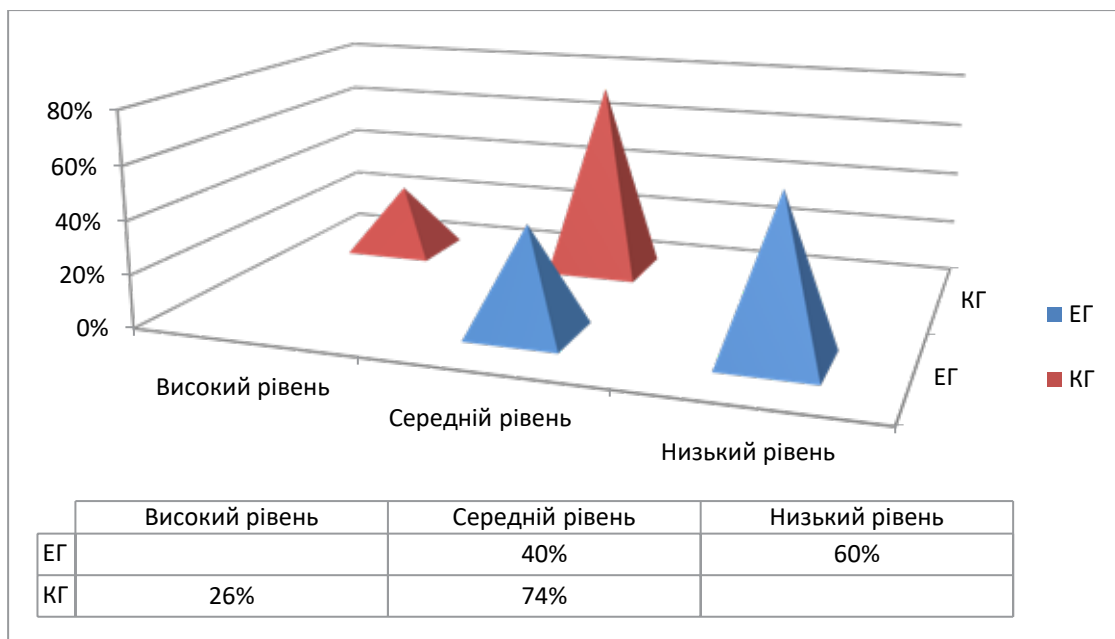

Рис. 1. Результати констатувального етапу експерименту щодо визначення рівня розвитку діалогічного мовлення дітей ЕГ та КГ

Як бачимо з діаграми, рівні розвитку діалогічного мовлення дітей ЕГ та КГ суттєво різняться, що дає змогу стверджувати, що дизонтогенетичні порушення, які відповідають помірній розумовій відсталості, зумовлюють значні порушення мовлення загалом і діалогічного зокрема, що підтверджує помітний розрив між показниками цих двох груп. Матеріали дослідження свідчать про те, що діти з помірною розумовою відсталістю відчують виражені труднощі при здійсненні репліцирування, які проявляються в обмежених можливостях реалізації активної відповідної позиції в ході діалогу з однолітками. Ці труднощі зумовлені як низьким рівнем когнітивного розвитку, вузькістю уявлень про навколишній предметний і соціальний світ, так і недостатньою сформованістю механізмів побудови й координації мовленнєвої взаємодії на дискурсивному рівні. Як наслідок, у дітей ЕГ відзначається середній (40 %) і низький (60 %) рівні, відповідно, високий рівень не зафіксовано, тоді як у КГ 26 % дітей перебувають на високому, а 74 % – на середньому рівні.

Відповідно до отриманих даних, розроблено методику корекційно-логопедичного впливу, у ході реалізації якої використовувалися такі прийоми: “опосередковане спілкування через іграшку”, “відбите мовлення”, хорове промовляння висловлювань, “плюс – мінус”, використання “формального діалогу”, “селфі та фото” процесу діяльності, її результатів тощо.

У ході формувального етапу експерименту використовувалися індивідуальні та групові (від 2 до 4–5 дітей) форми роботи. Це дало змогу максимально врахувати психологічні особливості дітей і створити сприятливі умови для диференційованого підходу. У групових формах роботи забезпечувалися відповідні умови для розвитку в дітей дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю вмінь установлювати інтерактивну взаємодію в різних видах діяльності. На індивідуальних заняттях забезпечувалося розкриття й активізація потенційних можливостей пізнавального, мовленнєвого та комунікативного розвитку кожної дитини. Основними формами корекційно-логопедичного впливу ми обрали спільну діяльність у діаді дітей з помірною розумовою відсталістю, спільну діяльність дітей у нерегламентованому (вільному) спілкуванні.

У структурі експерименту виділено три напрями, які передбачають розвиток у дітей діалогічного мовлення в умовах ситуативно-ділового, позаситуативно-пізнавального та позаситуативно-особистісного спілкування. Ми визначили умови поетапного ускладнення діалогічної взаємодії, розвитку комунікативних інтенцій і засобів їх лінгвістичного вираження в дітей з помірною розумовою відсталістю в рамках названих видів спілкування, заснованих, відповідно, на потребі дитини в практичній співпраці, отриманні й актуалізації пізнавальних вражень, виражені особистісних оцінок і співпереживань; вирішенні конфліктних, проблемних ситуацій за допомогою адекватних засобів комунікативної діяльності.

По завершенні експерименту нами проведено порівняльне дослідження рівня розвитку діалогічного мовлення дітей ЕГ та КГ, яке проходило аналогічно констатувальному, його результати подано на рис. 2.

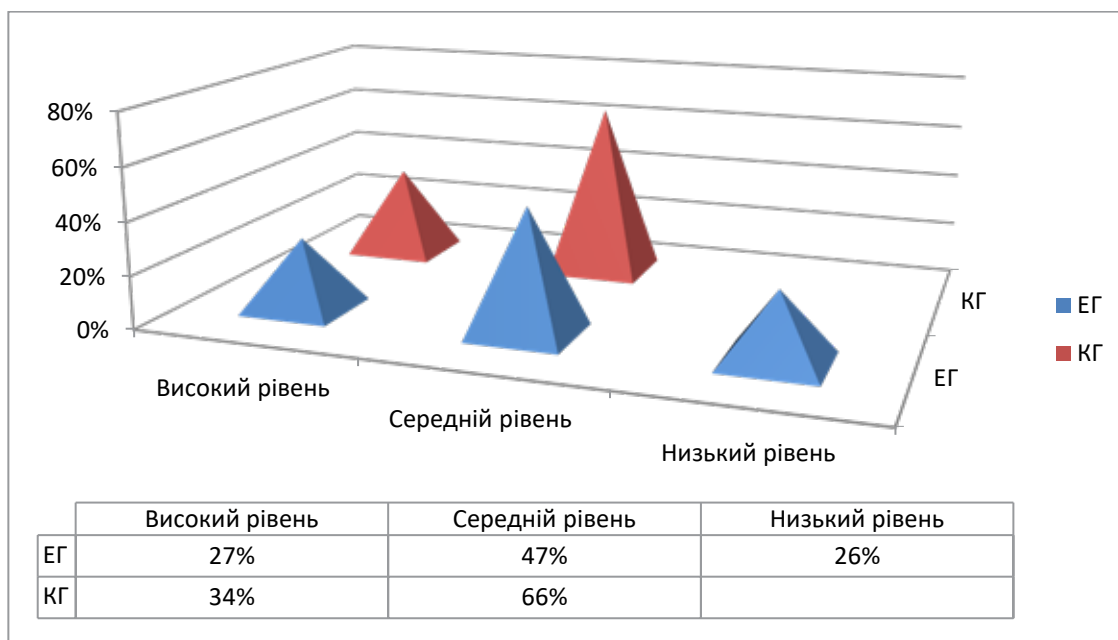

Рис. 2. Результати порівняльного етапу експерименту щодо визначення рівня розвитку діалогічного мовлення дітей EG та KG

Результати, представлені на рис. 2, свідчать про суттєві зміни, які відбулися в дітей з помірною розумовою відсталістю (EG). Так, високий рівень відзначено у 27 % респондентів (до експерименту не було жодного), у KG картина теж змінилася, але несуттєво: було 26 %, а стало 34 %. Середній рівень зафіксовано в 47 % дітей EG (до експерименту було 40 %) і 66 % KG, а було 74 %. Низький рівень визначено лише у 26 % EG (до експерименту було 60 %). Отримані дані свідчать про ефективність запровадженої методики розвитку діалогічного мовлення дітей старшого дошкільного віку з помірною розумовою відсталістю.

Комплекс логопедичних впливів вплинув на використання отриманих навичок адекватної діалогічної взаємодії у вільній нерегламентованій діяльності, у процесі організації спільних ігор у дитячому колективі. Педагоги констатували розширення кола спілкування дітей з помірною розумовою відсталістю, можливості утворення стійких об'єднань у ході здійснення тих чи інших видів діяльності (побутової, предметно-практичної, ігрової). Ускладнення змісту комунікативної діяльності в результаті проведення логопедичних заходів виражалося в актуалізації дітьми пізнавальних питань, повідомленні вражень, отриманих у різних видах діяльності, вираженні особистісних оцінок з приводу того, що відбувається.

Водночас необхідно відзначити, що для більшості дітей з помірною розумовою відсталістю, які брали участь в експерименті, актуалізація мовлення й побудова діалогу в спонтанних комунікативних ситуаціях виявлялися складними, що свідчить про труднощі при перекладі комунікативних мотивів з категорії “знаю” в категорію “дію”.

Висновки. Загалом отримані дані дають підставу стверджувати, що запропонована методика логопедичної роботи сприяє засвоєнню мовленнєвих одиниць і правил їх функціонування в мовленнєвій діяльності, також результати експерименту свідчать про вдосконалення вмінь дітей у плані розгортання діалогічної взаємодії, координації вербальної поведінки на дискурсивному рівні. Логопедична робота з розвитку діалогічного мовлення забезпечує пізнавальний, емоційно-особистісний розвиток дітей з помірною розумовою відсталістю й загалом спрямована на соціалізацію дітей із цією формою психічного дизонтогенезу.

Використана література:

1. Выготский Л. С. Основы дефектологии. Санкт-Петербург : Лань, 2013. 656 с.
2. Гоголева Г. С. Особенности развития речи у детей дошкольного и школьного возраста с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. *Вестник КГУ. Серия “Физиология, психология, медицина”*. 2008. № 1. С. 48–51.
3. Гуровец Г. В., Давидович Л. З. К вопросу изучения болезни Дауна. *Дефектология*. 1999. № 6. С. 9–14.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 424 с.
5. Задорожня В. С. Розвиток діалогічного мовлення з ЗНМ. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-dialogicnogo-movlennja-doskilnikiv-z-znm-115882.html> (дата звернення: 10.10.2021).
6. Казанцева Л. Навчання дітей дошкільного віку діалогу на комунікативній основі. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія “Педагогічні науки”*. 2015. Вип. 2. С. 162–176.
7. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность : монография. Москва : Красанд, 2010. 216 с.
8. Лопатіна Г. О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку : монографія. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2014. 254 с.

9. Мороз Л. В., Мартянова К. М. Розвиток зв'язного мовлення у старших дошкільників із розумовою відсталістю. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VIII Всеукр. заочної науково-практ. конф. (15.02.2019) / Сумський держ. пед. ун-тет ім. А. С. Макаренка. Суми : СП Цьома, 2019. С. 44–47.
10. Шеремет М. К. Логопедія : початковий посібник. Київ : Слово, 2019. 410 с.

References:

1. Vygotskiy L. S. (2013) *Osnovy defektologii* [Fundamentals of defectology]. Sankt-Peterburg: Lan', 656 s. [in Ukrainian].
2. Gogoleva G. S. (2008) Osobennosti razvitiya rechi u detey doshkol'nogo i shkol'nogo vozrasta s umerennoy i tyazholoy umstvennoy otstalost'yu [Features of speech development in children of preschool and school age with moderate and severe mental retardation]. *Vestnik KGU. Seriya "Fiziologiya, psikhologiya, meditsina"*. № 1. S. 48–51 [in Ukrainian].
3. Gurovets G. V., Davidovich L. Z. (1999) K voprosu izucheniya bolezni Dauna [On the study of Down's disease]. *Defektologiya*. № 6. S. 9–14 [in Russian].
4. Dutkevych T. V. (2012) *Dytyacha psykholohiya: navchal'nyy posibnyk* [Child psychology: a textbook]. Kyiv: Tsentr navchal'noy literatury. 424 s. [in Ukrainian].
5. Zadorozhnyaya V. S. Rozvytok dialohichnoho movlennya z ZNM [Development of dialogic speech with ZNM]; URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvytok-dialogicnogo-movlennya-doshkilnikiv-z-znm-115882.html> (data zvernennya: 10.10.2021).
6. Kazantseva L. (2015) Navchannya ditey doshkil'noho viku dialohu na komunikatyvniy osnovi [Teaching preschool children dialogue on a communicative basis]. *Zbirnyk naukovykh prats' Berdyans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky*. Vyp. 2. S. 162–176 [in Ukrainian].
7. Leont'yev A. A. (2010) *Yazyk, rech', rechevaya deyatel'nost'* [Language, speech, speech activity]: monografiya. Moskva: Krasand. 216 s. [in Russian].
8. Lopatina H. O. (2014) *Metodyka navchannya dialohichnoho movlennya ditey molodshoho doshkil'noho viku* [Methods of teaching dialogic speech of children of primary school age]: monografiya. Berdyans'k: Vydavets' Tkachuk O.V. 254 s. [in Ukrainian].
9. Moroz L. V., Mart'yanova K. M. (2019) *Rozvytok zv'yaznoho movlennya u starshykh doshkil'nykiv iz rozumovoyu vidstalisty* [Development of coherent speech in older preschoolers with mental retardation]. *Suchasni problemy lohopediyi ta rehabilitatsiyi: Mat-ly VIII Vseukrayins'koyi zaachnoy naukovykh prats' konf. (15.02.2019)*. Sums'kyy derzh. ped. un-tet im. A. S. Makarenka. Sumy: SP Ts'oma, S. 44–47 [in Ukrainian].
10. Sheremet M. K. (2019) *Lohopediya* [Speech therapy]: nachal'nyy posibnyk. Kyiv: Slovo. 410 s. [in Ukrainian].

Tubychko Yu. O. Development of dialogical speech in elder preschool age children with moderate mental delay

The article substantiates the main stages in the development of a child's dialogical speech and the specifics of building a dialogue in the dyad of "child-child" relations, the properties of speech behavior, from proto-dialogue to dialogue. The features of the cognitive activity of children with moderate mental retardation, which determine the specificity of their speech, individual means of communication and dialogue, at the verbal and pre-verbal stages of ontogenetic development, the specificity of interpersonal relations in groups of children with moderate mental retardation, have been investigated. The article presents the results of an experimental study of the development of dialogic speech and potential communicative-speech capabilities of older preschool children with moderate mental retardation, in experimental simulated situations within the framework of symmetric interaction in conditions of joint play and subject-practical activities of children. In the course of the implementation of the methodology of corrective speech therapy, game techniques were used aimed at the development of dialogic speech, individual and group forms of work, taking into account the psychological characteristics of children and creating favorable conditions for a differentiated approach. The experiment envisaged three directions, according to the conditions for the emergence of a dialogue: situational-business, extra-situational-cognitive and extra-situational-personal, with a gradual complication of the conditions of dialogical interaction, which contributed to the development of communicative intentions and means of their linguistic expression. The data obtained at the end of the formative stage of the experiment confirm the effectiveness of the proposed methodology for the development of dialogic speech in older preschool children with moderate mental retardation, since it contributes to the assimilation of speech units and the rules of their functioning in speech activity, and the results of the experiment also indicate the improvement of children's skills in terms of deployment, interaction, coordination of verbal behavior at the discursive level.

Key words: *dialogue, dialogical speech, replication, communicative-speech capabilities, verbal interaction, mental retardation, communication, cognitive activity.*